

SAYYİD: “ORTADOĞU’DAKİ MEVCUT ÇATIŞMALAR BATI-SONRASI BÖLGESEL DÜZEN İLE STATÜKO ARASINDA YAŞANMAKTADIR”

LEEDS Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Bobby Salman Sayyid

Bobby Salman Sayyid, İngiltere’de bulunan Leeds Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesidir. Etnisite, Irkçılık, İslamofobi, Postkolonyalizm, Avrupamerkezcilik ve Siyasal İslam gibi konularda birçok çalışması olan Sayyid’in eserlerinin bir kısmı Türkçe’ye de çevrilmiştir. Ortadoğu Analiz dergisi olarak Sayyid ile Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü tarafından 14-17 Ekim 2014 tarihleri arasında ikincisi düzenlenen Ortadoğu’da Siyaset ve Toplum Kongresi’nde “Ortadoğu’da Düzen ve Yeni Siyaset İmkânı” hakkında konuştuk.

ORSAM: Öncelikle röportaj isteğimize olumlu cevap verdiğiniz için teşekkür ederiz. Ortadoğu’da Arap Baharı ile birlikte bir yenilenme imkânı doğmuştu. Ancak bugün baktığımızda demokratik bir yenilenmeden ziyade giderek derinleşen bölgesel bir krizle karşı karşıyayız. Siz bu krizi nasıl tanımlıyor ve değerlendiriyorsunuz? Bu krizi, Batılı-merkezli uluslararası düzenin sonucu olarak değerlendirmek mümkün mü? Bu, Vestfalya düzeninde yaşanan bir kriz midir?

Bobby Salman Sayyid: Birtakım sorunların burada bir araya geldiğini düşünüyorum. Egemen devletlerin halklarını nizama getirdiği ve disipline ettiği Vestfalya

rüyasının sürdürülemez olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Benim görüşüm, bunun zaten hiçbir zaman sürdürülemez olduğu yönündedir. İnsanlar, Vestfalya barışından sonra, Avrupa’nın daha barışçıl hale gelmediğini unuttular. 1648’den 1945 yılına kadar pek çok savaş yaşandı. Reform savaşları ve reform karşıtı savaşlar sona ermiştir. Fakat bu durum, Müslüman topraklarında ayaklanmalar için itici güç olmadığı gibi bir sorun da olmamıştır. Müslüman ülkelerde sekülerler, seküler olmayanlardan hep daha hiddetli olmuşlardır. Türkiye, Arnavutluk ve Irak gibi ülkelerde şiddet, ya sessiz bir biçimde ya da tek millet, tek vatan ve tek din fikrine dayalı Vestfalyan düzeni

oluşturmak için inşa edilmiştir. Avrupa’da ya da dünyanın başka yerlerinde bunu gerçekleştirmek zordu. Bana göre Vestfalya düzeni her zaman biraz hayaldi. Ancak bu düzenin kilit unsurunun “egemenlik” kavramı olduğunu düşünüyorum. Egemenlik ve demokrasi arasında bir bağlantı bulunmaktadır ve egemenlik olmadan demokrasi olamaz. Egemenlik olmadan devlet de olunmaz.

Bu devletlerin kaç tanesi aslında klasik Weberci anlamda egemen siyasi oluşumlardır? Çok azı. Şöyle bir iddia vardır: Şayet egemen devletin özünde savunma olduğunu düşünüyorsanız, Fransa, İngiltere ve Almanya egemen devlet değildir; çünkü savunma konusunda ABD’ye bağımlı haldeler. Hatta nükleer silahlara sahip İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin ABD’den yeşil ışık almadan bu silahları kullanabileceklerini tahayyül edemiyoruz. Bu, bir bakıma egemenlik sorununun gerçekliğidir. Sahip olduğumuz şey ise egemenlik kurgusu ve demokrasi kurgusudur. Bu noktada en gerçekçi durum, dünyanın bazı kısımlarında, Washington’ın desteğinden ziyade halklarının desteğine bağlı oldukları için egemen olarak nitelendirilebileceğimiz devletlerin varlığıdur. Bence Türkiye ve İran bu değerlendirmeye uymaktadır. Bu değişimdir. Örneğin, Türkiye’de yakın zamana kadar kaç tane seçim kazanılırsa kazanılsın, politikaları Washington’un belirlediği söylenirdi. Bu anlatı, hala varlığını ko-

rusa da en gerçekliğin değiştiğini düşünüyorum. Yani siz bu imkânlara sahipsiniz ve Mısır’da Mursi ile yakalanan şey bir imkândı, çünkü devletin sadece bir yıldan az bir zamanlığına demokratik olduğunu hatırlamamız gerekiyor. Ve bu bir yıla baktığımızda, Gazze ile ilişkilerde neler yapıldığını görebilirsiniz. Gazze’nin izolasyonu sona erdirildi, çünkü bunu uygulayamadılar. İran ile yakınlaşma gerçekleşti. Otuz yıldır Mısır, İran ile görüşüyordu. Bazı açılardan Nasır’dan beri var olmayan egemen bir Mısır vardı. Bana göre esas mesele de tam olarak burada. Kamuoyunun bir kaynak olması ve egemenliğin uygulanması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle, Vestfalya düzeni bu anlamda bir yanılsama gibi geliyor bana. Asya kaplanlarının ekonomik başarılarına işaret ettiğimizde, en önemli hususlardan biri, Çin’in neden başarılı olduğudur. Çin başarılı olmuştur; çünkü Çin çok büyüktür ve bu nedenle görece olarak bağımsızdır. Ortadoğu bölgesinin önündeki en büyük sorun ise parçalanmış yapısıdır.

Nasıl bir parçalanmadan bahsediyorsunuz?

Bölgedeki durum, rejimlerin tamamen Batılı güçler ile ittifak halinde olması ve kendileri ifade edemeyen halklarına karşı olmasıdır. Yakın bir zaman içinde ABD, Suudi Arabistan’da herhangi bir demokratik dönüşümü desteklemeyecektir. ABD, Arap Yarımadası halklarından ziyade Suud ailesinin

Rejimler, savunmasız hale geldikçe yönetenler ile yönetilenler arasındaki uçurum büyümüştür. Rejimler tutunmaya çalışmışlar, ancak bu da daha fazla baskının uygulanmasına neden olmuştur. Bu uygulamalar ise nihayetinde yönetenleri yönetilenlerden daha da uzaklaştırmış ve meşruiyet kaybına yol açmıştır

yönetimini tercih etmektedir. Suudi birliklerinin girdiği Bahreyn’de aniden demokrasi ortaya çıkarsa ne olur? Amerikalılar ne yaparlar? Mısır’da darbe gerçekleştiğinde Amerikalılar ne yaptı? Sadece “Merak etmeyin” diyen kızgın bir mektuptan daha fazla bir şey yaptıklarını düşünmüyorum.

Sizce Soğuk Savaş ve sonrası dönemde Ortadoğu’da nasıl bir düzen var ve bu düzeni nasıl ele almak gerekir?

Bence iki önemli husus bulunmaktadır. Soğuk Savaş sırasında bölgede özgül bir devlet ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler ile sosyal ilişkilerin nasıl bütünleştiğini tanımlamak önem ihtiva etmektedir. Uluslararası ilişkiler, devletin diğer devletlerle ilişkilerinin nasıl oluştuğuna bakmaksızın dış politika ve devletler arası ilişkilere odaklanmaya eğilimlidir. Özgül bir devlet yapısının ortaya çıktığını ve

iç güvenliğin de bu devlet yapısının bekası açısından kilit unsur olduğunu düşünmekteyim. Sonuç itibariyle de rejimler, Soğuk Savaş’ın bölgedeki ulusal sınırları dondurması nedeniyle, devlet içi ihtilaflarla mücadele etmek için altyapı ve kurumlar inşa etmiştir.

Bu nedenle bir veya iki istisna dışında, ulusal sınırlarda önemli bir değişiklik olacağı düşünülemez. Geleneksel olarak, devlet oluşumuna bakıldığında, devletin en önemli ve tek görevinin kendini iki tehdede -iç tehditlere ve dış tehditlere- karşı korumak olduğunu görürüz. Soğuk Savaş döneminde cihat birincil tehdit olmuştur. Devletler, Sovyetler Birliği ya da Amerika Birleşik Devletleri aracılığıyla dışarıdan kaynak sağlamış ve böylece halkın desteğini kazanmak zorunda kalmamışlardır. Bu nedenle, bir anlamda halklar konunun dışında kalmıştır.

Ve şimdi birdenbire her yerde rejimlerin çöktüğü ya da tehdit altında kaldığı bir durum ile karşı karşıyayız. Ayrıca, 1949 ile 1989 yılları arasında bölgede gerçekleşen bir dizi müdahaleye baktığımızda, bu müdahalelerin sayısının bir elin parmaklarını geçmediğini görürsünüz. Bu dönemde Sovyetler Birliği ya da Amerika Birleşik Devletleri bölgede kaç defa müdahalede bulunmuştur? Lübnan ve İran dışında çok fazla müdahale olmadığını görüyoruz. O zamandan itibaren ise bölgenin bombalanmadığı, bölgeye müdahale edilmediği ya da müdahale tehdidinin yapılmadığı tek bir yıl bile yok.

Bu durumu, kurulan düzenin Soğuk Savaş mimarisi etrafında inşa edilmiş olması ile açıklıyorum. Bu düzen, süper güçler tarafından sabitlenen ve garanti altına alınan istikrarlı sınırları gerektirmekteydi. Sınırların garanti altına alınmasına yönelik acizyet, devletlerin ani tehditlere açık olduğu manasına gelmektedir. Gazze'ye baktığımızda, Filistinlilerin İsrail saldırılarına karşı direnebilmelerinin Gazze halkının desteğini alabilmiş olmalarından kaynaklandığını görürüz. Bu durumun aksine, Irak ve Libya direniş gösteremedi, çünkü kendi halklarının desteğini alamadılar ve böylelikle rejimler son derece savunmasız hale geldiler. Rejimler, savunmasız hale geldikçe yönetenler ile yönetilenler arasındaki uçurum büyümüştür. Rejimler tutunmaya çalışmışlar, ancak bu da daha fazla baskının uygulanmasına

neden olmuştur. Bu uygulamalar ise nihayetinde yönetenleri yönetilenlerden daha da uzaklaştırmış ve meşruiyet kaybına yol açmıştır. Bu durumun bir rejim düzeni olduğu kanısındayım. Kanaatimce, Suriye ve diğer ülkelerdeki mevcut kriz, temelde bu düzeni devam ettirme, halklarına dayanmayan rejimlerin halklarına organik olarak bağlı olan rejimler karşısında varlıklarını sürdürmeye çalışmalarıyla ilgilidir.

Ortadoğu'da mevcut "kriz eksenli düzenin" ne olduğuna dair farklı tartışmalar ön plana çıktı. Örneğin, Richard Haass, Avrupa'da Vestfalya düzeni öncesi duruma göndermede bulunarak Ortadoğu'daki krizin tanımlanabileceğini iddia etti. Diğer taraftan Christopher Hill ise "Arap Ortadoğusu'nun" sonuna geldiğimizi söylemektedir. Her iki argüman da Ortadoğu'da yeni bir düzenin ortaya çıktığı bu günlerde farklı bir dönemden geçtiğimizi öne sürmektedir. Her iki tanımlama dikkate alındığında bölgede farklı bir düzen kavramsallaştırmasının başladığını düşünebilir miyiz?

Düzen ile ilgili daha geniş bir tartışmanın olduğunu düşünüyorum. Düzenle ilgili tartışmaların çoğu, jeopolitik bağlamda yapılmaktadır. Oysaki düzeni felsefi bir kategori olarak ele almamız gerekmektedir. Çünkü düzen anlama ve sınıflandırma ile ilgilidir. Jeopolitik vizyonun felsefi temellendirmesi genellikle hem akademik analiz-

de hem de devlet idaresinde ihmal edilmektedir. “Arap Ortadoğu-su”- nun sonu argümanı, bölgenin nasıl anlaşıldığı ile ilgili çok temel sorunların olduğunu göstermektedir. Bana göre, önemli faktörlerden birisi dünyanın, Batı toplumu kültürünün, tarihinin ve ‘Batılı olmayan’ın nasıl anlamlandırıldığı ile ilgili derin bir ayrım bulunmasıdır. Bunu, örneğin, disiplinlerin organizasyonunda kolaylıkla görebilirsiniz. Sosyoloji disiplini Batı toplumuna odaklanırken, antropoloji disiplini temelde Batı insanına eğilimindedir. Fakat asıl önemli husus, siyasi ilişkilere aittir. Tarih ve siyaset sadece Batı’da bulunabilir. Bunun dışındaki her yer ya boş hanedan devirlerinden

müteşekkildir ya da bazen, eğer kozmopolitlerse İbn-i Haldun’un teorisine atıfta bulunurlar, fakat o da döngüsel ve tarihi bir gelişim yoktur. Siyaset yoktur. Dolayısıyla ‘siyasi olan’a etnisite kavramı çerçevesinde bakılır. Bu bakış açısıyla Ortadoğu’daki krizi, bir şekilde Şiiiler ve Sünniler arasında ya da Saddam zamanında I. Körfez Savaşı sırasında olduğu gibi Araplar ve İranlılar ya da şimdi olduğu gibi Türkler ve Kürtler arasında bir anlaşmazlık olarak görmek kolaydır. Anlaşmazlığın ortaya çıkışına ya da bu anlaşmazlıkların devamlılığı açısından ortaya atılan tarihsel iddialara baktığımızda, bu durumu destekleyen şeyler göremezsiniz.

Bunu bir örnekle açmanız mümkün mü?

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordularının %30'u Anadolu dışından gelen halklardan oluşmaktaydı. Türkiye yenilirken bile orduda etnik çizgilerde kitlesel ayrılmalar yaşanmamıştır. Ve insanlar “peki, Fransız ordusu...” diyorlar. Fransız ordusu, 1917’de isyan etmeye başlıyor. Osmanlı toplumunda kimlik hissiyatı Türk olmak ile ilgili değildi. O dönemde böyle güçlü bir hissiyat yoktu. Balkanlarda etnik temizlik yapıldığında bu insanlar nereye gittiler? Bu insanların çoğu bugünkü Türkiye’ye gittiler. Bunu gelişigüzel sebeplerden ötürü yapmadılar. Vestfalyan etiketi olan Türk, Kürt, Arap kavramlarının mevcudiyeti ve aynı anlama gelmesi fikri bence anlamsızdır. Fakat Batılı ve Batılıları taklit eden Doğulu âlimler, bunları birer gerçekmiş gibi kabul etmekte ve kavramlarını da bu kabul üzerine inşa etmektedirler. Bu durumun ortaya çıkardığı sorunlardan biri, Batılı açıklamalarda “Türkiye ve İran gibi Arap devletleri” denmesidir, çünkü onlar için Arap ve Müslüman anlamına gelmektedir. Üstelik de Müslümanların çoğunun Arap olmamasına rağmen. Yani bana göre, Arap Ortadoğusu, bu jeopolitik kavramsallaştırmanın bir parçasıdır. Ve konuştuğumuz meselenin sonucu itibariyle, tarih yazıcılığında bir kayma gerçekleşmektedir. Ancak, tarih yazıcılığı derin dönüşümlere odaklanmıyor. Herhangi biri, farklı kararlar alınsaydı, farklı düzen çeşitlerinin olabileceğini kolayca fark edebilir.

Örneğin, Osmanlı Devleti’ni ele alalım. Eğer Birinci Dünya Savaşı’nı kaybetmeseydi, 1916 sınırlarına sahip bir devlet var olabilirdi ki böylece Irak, Hicaz’ın bir kısmı, Ürdün, Filistin ve Suriye aynı bütünün parçası olurlardı. Türk ulusal varlığı olmazdı, çünkü sınırları içinde pek çok farklı grup yaşardı ve daha kozmopolit bir toplum olurdu. Bence Kürtlerin tamamı, bu varlığın bir parçası olduğu için Kürt sorunu da bugün olmazdı. Keza İsrail de olmazdı. Dünyada en azından biraz olsun varlık gösterebilen büyük bir güç olurdu. Hiç sorun olmazdı demiyorum, fakat çok daha farklı nitelikte sorunlar olurdu. Muhtemelen dünyadaki Müslüman nüfusa sahip en büyük ikinci ya da üçüncü devlet olurdu, ancak kesinlikle kalkınma ve ekonomi bağlamında en büyük devlet olurdu. Ehemmiyetini görmezden gelmek mümkün olmazdı. 70 milyon insan öldürdükten 100 yıl sonra Avrupalıların AB’yi kurmaları mümkün olduysa, böyle bir şeyin Ortadoğu için de mümkün olması için bir neden yoktur. Açık olan şey, mevcut çatışmaların Batı-sonrası bölgesel düzen ile statüko arasında yaşandığı gerçeğidir.

Batı-sonrası düzen nedir tam olarak?

Batı-sonrası düzenle ilgili önemli noktalardan biri, Körfez ülkelerinin dış aktörlerden aktif bir destek almadan varlıklarını devam ettirip ettiremeyecekleridir. Şimdi, kısa vadede, bana göre en

Arap Ortadoğusu’nun sonu argümanı, bölgenin nasıl anlaşıldığı ile ilgili çok temel sorunların olduğunu göstermektedir. Bana göre, önemli faktörlerden birisi dünyanın, Batı toplumu kültürünün, tarihinin ve ‘Batılı olmayan’ın nasıl anlamlandırıldığı ile ilgili derin bir ayrım bulunmasıdır.

zorlu meydan okuma, Türkiye ve İran arasında bir yakınlaşma yaşanmasıdır. Böylece Batı-sonrası bir düzen ortaya çıkabilir. Bu çok daha tedrici ve etkinleştirici olurdu. Bunu söylemek çok kolay, ama elbette bunun gerçekleşmesi çok daha zor. Ancak, gerçekten epey tedrici bir bağlantı ve koordinasyon potansiyeli bulunmaktadır.

Peki İran ve Türkiye arasında bir yakınlaşma için ne tür koşullar gereklidir? Bu tür bir yakınlaşmanın gerçekleşmesi için Batılı ülkeler nasıl bir rol oynayabilirler?

Bence Batılı ülkeler bunun gerçekleşmesini önlemek için önemli bir rol oynayacaktır. Dürüst olmak gerekirse, Batılı ülkeler ne bu bölgede ne de başka yerlerde

bağımsız, egemen devletler olmasını istemezler. IŞİD ile ilgili en önemli sorun, Irak ordusunun çok zayıf olmasıdır. ABD’nin belirli politikaları sonucu, Irak ordusu zayıf bırakılmıştır. Örneğin ABD, Irak ordusuna İsrail’i tehdit edebilir endişesiyle ağır silahlar vermek istememiştir. Sadece Irak, ve Afganistan değil, Güney Vietnam ve Orta Amerika’da ABD’nin rejimlere ve rejim inşasına verdiği desteklerin tarihine bakıldığında kitlesel yolsuzluk sorunlarının olduğu görülmektedir. Bu yozlaşma kötü insanlara indirgenemez. Bu durum, sistemik bir uygulamanın sonucudur; çünkü verdikleri destek, desteğin satın almasına dayalıdır. Sonuç olarak da belli miktarda yozlaşmaya müsaade etmek durumundadırlar. Güney Vietnam

ordusu, Viet Kong ve Kuzey Vietnamlılar karşısında parçalanmıştır. Neden? Bunun olmasının bir nedeni bulunmaktadır. Birilerinin bu duruma sistematik faktör açısından bakması gerekmektedir. Irak kurumlarının zayıf olmasına müsaade edilmiştir. Bunun sorumluluğu, Maliki'ye yüklenebilir. Bununla birlikte Irak'ta devlet, uygulanan bazı kasti ve bazı kasti olmayan politikalar nedeniyle oldukça zayıf yapıdadır. Sonuç itibariyle bugün elimizde "savaş lordluğu" yapısı bulunmaktadır. Ve bu durum, devlet çöktüğü zaman ortaya çıkmaktadır. Bu Afrika ve Güney Amerika'da yaşanmıştır, Avrupa ve Asya'da yaşanacaktır. Devletin çöktüğü her yerde bu durum ortaya çıkmaktadır. Devletlerin çöktüğü ve savaş lordluğunun muhtemelen geliştiği bir bölge ile uğraşmak durumundasınız. IŞİD'in parlak bir dönemden geçiyor olması gerçeği, devletin çöktüğünün göstergesidir. IŞİD'in en fazla elli bin, belki yirmi ya da otuz bin savaşçısının olduğu hesap edilmektedir. Bu yapılar, bir ordu değildir. Eğer tecrübeli bir devlet ordusu ile karşılaşırsa, kendilerini idame ettiremezler.

Bu bağlamda düşünüldüğünde IŞİD Ortadoğu'daki mevcut krizin bir nedeni mi yoksa sonucu mudur?

Bence bu durum iki önemli sorunun sonucudur. Birincisi devletin çökmesi, savaş lordluğu için verimli bir zemin sağlamıştır. İkinci olarak

eğer IŞİD'in neden ortaya çıktığı ile ilgiliyseniz, Mursi'nin devrilmesi ve Sisi'nin 'taçlandırılmasına' bakmanız gerekmektedir. Sisi, IŞİD'in babasıdır. Bunu söylüyorum, çünkü İslamcıların iktidara gelebileceği seçim sandığı deneyimine izin vererek, benzer bir durumun yaşandığı Cezayir deneyiminden beri İslamcıların en azından kazanacağı izlenimini verdiler. Benzer bir durum, örneğin, Hamas'ın seçimleri kazanması ve AB ile ABD'nin seçim sonuçlarını tanımadığı Filistin'de de tekrarlanmıştır. Böylece, İslamcılar ve bölgede daha iyi bir düzen isteyen herhangi birileri, buna yapısal ve aşağı yukarı barışçıl bir yöntemle sahip olmayacakları sonucuna vardılar. Demokrasi hakkındaki kirliliği, Batılı ülkelerin demokratik olduklarına ve her zaman dünyada halkların yanında durduklarına dair ortaya koydukları inançtır. Buna inanmaktalar ve herkesin de inancını istemekteler. Fakat Müslümanların, Afrikalıların, Asyalıların ve Güney Amerikalıların deneyimleri, bu inancın ve söylemin tersini ortaya koymaktadır. Neredeyse her zaman ABD ve diğer güçler halkların karşısındaki hükümetlerin yanında olmuşlardır. Bunu anlamıyorlar, çünkü onlar için yurtda demokrasi yurt dışında da demokrasi manasına gelmektedir. Avrupa dışı tarihi kayıtlar, ülkelerindeki demokrasinin tamamen yurt dışındaki tiranlıklarla uyumlu olduğunu göstermektedir. Önemli bir husus da bu durumun yeni olmamasıdır.

İngiltere ya da Fransa ile ilgili yazılmış kitaplarınız vardır. Bu kitaplarda bu ülkelerdeki demokratik haklardan ve kendilerinin özgürlüklerin temel kaynağı olduğundan bahsedilmektedir. Yine de yaklaşık iki asır boyunca İngilizler ve Fransızlar tarafından yönetilen insanların çoğunluğu, siyasal haklardan mahrum bırakılmışlardır. Yani liberalizmin büyük teorisyenlerin sayılan John Stuart Mill gibi biri Hindistan’da sömürge yönetiminin başında olup, yönettiği insanların hiçbir özgürlüğü olmadığı gerçeğine değinmeden özgürlük hakkında konuşabiliyor. Bu, sadece ikiyüzlülük değildir. Bu, ayrıca kişisel bir anomali olarak da görülebilir. Size söylemem gerekir ki bu, aslında imparatorluk ile ulus arasındaki ayrışmadan kaynaklı yapısal bir sorundur. Bu ayrışma, Batılı ülkelerin içinde demokrasinin oluşabileceği, fakat Batı dışında demokrasinin asla olamayacağı fikrinden kaynaklanmaktadır. Bence temel sorun budur.

Peki Türkiye’nin Ortadoğu’daki rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz ?Başbakan Ahmet Davutoğlu Ortadoğu’daki süreci başlangıçta, “dünya tarihinin normalleşmesi” olarak tanımlamaktadır. Siz bu tanıma katılıyor musunuz?

Bence Başbakan dünya tarihinin normalleşmesi tanımlamasında haklı ve diplomatiktir. Atılması gereken öncü bir adım vardır, o da dünya tarihinin dekolonizasyonudur. Fakat büyük ihtimalle kendisiyle benzer şeyleri anlatmak istiyoruz. Dünya

tarihinin Batı tarihi tarafından sömürleştirildiğini ifade ediyoruz. Bunun ise ‘aktif bir dekolonizasyon’ gerektirdiğini düşünüyorum. Belki Başbakan normalleşmenin yeterli olduğunu düşünüyordur, fakat bu bir detay meselesidir. Türkiye’nin rolü konusunda ise, bu aşamada uzun süredir, yani Arap Baharı olarak adlandırılan krizin ortaya çıkmasına kadar gözden kaçırılan şey, Türkiye’nin temelde ‘sıfır soruna’ sahip olabileceği fikridir. Tarihsel değişimin adımlarının hızlandığını düşünüyorum ve artık sıfır soruna sahip olmak mümkün değildir. Bu durumun kabul edildiğini düşünmekteyim. Bütün bunları bir araya getiren ve ‘Yeni Türkiye’ etrafında şekillendirilen yeni bir dile ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun acil bir görev olduğunu düşünüyorum. Aksi takdirde olaylar tarafından sürekli yakalanacağımızı ve uygun pozisyonlara sürükleneceğimizi ya da başarısızlığa uğrayacağımızı düşünüyorum. Muhalefet ve AKP arasında Müslümanların rolünün ve dünyada Batı’nın üstleneceği rolün ne olacağı konusunda bir bağlantı bulunmaktadır. Yani yeni dil oluşturmadan yeni Türkiye’ye sahip olamazsınız. Bu çok iyi bir örnek, çünkü ne söyleyeceğinizi dikte edemez, tıpkı benim ne söyleyeceğinizi tahmin edemeyeceğim, fakat dilin kurallarına uymak zorunda kalacağınızı bildiğim gibi. Gerekli olan şey budur.

Arap Baharı öncesi Türk dış politikasına baktığımızda, Ortadoğu ve diğer bölgelerdeki Tür-

kiye varlığının çerçevesinde temel gramerin medeniyet olduğunu görüyoruz. Yani medeniyet söylemi dikkate alındığında Türkiye'nin rolü analiz edilirken benzer bir söylemi düşünmek mümkün müdür?

Hissiyatım medeniyet söyleminin Türkiye'de yeni bir dilin üretilmesine yardımcı olmayacağı yönündedir. Bu söylem, önceki düşünme yöntemlerine hapsolmüştür ve çok sınırlıdır. Benim tercihim, siyasi köklerin kabulü bağlamında konuşmaktan yanadır. Medeniyet kavramı, Huntingtonvari çok uzun devamlılık gösteren yapıları anımsatmaktadır. Her zaman medeniyetin basit bir şekilde sınıflandırılmasına şüpheli yaklaşmışımdır. Zira çoklu medeniyetlerin var olduğuna inanmıyorum. Şu anda Batı merkezli bir medeniyet bulunmaktadır ve bunun dışında kalan her şey medeniyet dışı olarak kabul edilmektedir. İslami medeniyetin ne olduğunu söyleyemezsiniz. Medeniyet kavramının çok hareketli bir durum için fazla durağan bir kavram olduğunu düşünüyorum. Ayrıca bu kavram, artık var olmayan kesin devamlılıkları sunmaktadır ve mümkün olmadığını düşündüğüm bir ruh bulmaya çalışmaktadır. Bu nedenle bana göre bunu medeniyet veya norm bağlamından ziyade dekolonizasyon, geçmişin onarılması yerine, geleceğin yaratılması çabası olarak görmek daha mümkündür. Medeniyet söylemi hakkında konuşurken karşılaştığımız bir zorluk ise örneğin, İslam'ı bir din olarak düşünmemiz. Oysaki Müslümanlar, din ka-

tegorisi getirilene kadar kendilerini bir din sınıflandırması içerisinde düşünmemişlerdi ve bu kategori ortaya çıktıktan sonra kendilerini bu sınıflandırma içinde yeniden organize ettiler. İslam, her zaman sorunlu olagelmüştür. Örneğin, sekülerizm tartışmaları Kilise ve devletin ayrılması gerektiğini söylemektedir. Sekülerizmin uygulandığı Türkiye deneyimine bakın. Bu durum devletin genişlemesine neden olmuştur. Devlet, Kilise'nin başat sağlayıcısı haline gelmiştir. Yani sonuçta uygulama devlet ve Kilise'yi ayırmamıştır. Her bir bağımsız Müslüman kuruluşu tüketen devlet olmuştur. İslam'ı Müslümanların kendi haklarında hikayeler anlattıkları bir dil olarak görmenin daha faydalı olacağını düşünmekteyim. Bu şekilde düşünmek, bizleri özgür bırakır. Bir keresinde "İslam'ın her şey için kuralları olduğunu ve sağ tarafta uyumanın bir kural olduğunu" duymuştum. Böyle bir şey elbette ki vardır, ancak her Müslüman'ın sağ tarafında uyuyup uyumadığını bilmiyorum. Bu şekil bir düşünce absürt olmaktadır. İslam'ı muhasipliğe dönüştüremezsiniz. Humeyni ölmeden önce İslam Cumhuriyeti'nin bekası için İslam'ın herhangi bir hükmünün feshedebileceğini söylemiştir. Humeyni'nin bu kararı, Oliver Roy ve diğerleri tarafından seküler bir uygulama olarak görülmektedir. Oysaki bana göre bu kesinlikle İslami'dir, çünkü Humeyni ve Müslümanlar için İslam ontolojik bir kategoridir. Yani İslam adına önemli olan, ne yapabildiğidir. Bu nedenle medeniyet kavramının fay-

dalı olamayabileceğini düşünmekteyim. Zira bu kavram, hareketlilik ile esnekliği vurgulayan ve geçmişe dönük pek çok düşünce ile çok fazla kirletilmiş haldedir. İslam’ı bir dile sahip olan, yaşayan ve geleceği olan bir şey olarak tahayyül etmek gerektiğini düşünüyorum. Aksi halde dil konuşulmadığında, ölü hale gelir. Konuşulan dil ise daima değişir ve dönüşür ve aynı zamanda aynı dil olarak da varlığını sürdürür. Muhtemelen yeni bir Türkiye için yeni bir dil oluşturmak ve bunun için de farklı yönlerle bakmak gerekiyor. Yeni dilin, medeniyetler arası ittifak gibi kavramlardan arındırılması gerekiyor, çünkü bu kavramlar, mevcut halleriyle yardımcı olabilecek durumda değil.

Ortadoğu’da İran, Türkiye ve Suudi Arabistan’ın temsil ettiği üç model bulunuyordu. Bu modelleri nasıl değerlendiriyorsunuz ve Ortadoğu’nun geleceğinde bu modellerin etkileri sizce nelerdir?

Ortadoğu, Müslümanlar ya da bu gezegendeki hiç kimse için Suudi Arabistan modelinin bir geleceği yoktur. Bölgenin barışı ve refahının önünde duran en büyük engelin Suudi Arabistan olduğunu düşünüyorum. Ayrıca Müslümanların birliği ve egemenliğinin karşısındaki en önemli engel de Suudilerdir. Türkiye ve İran modelleri olarak adlandırılan modeller arasındaki farklılıklar konusunda ise iki model arasında farklılıklardan çok benzerlikler olduğu kanısındayım. Yani ikisinin karşıt modeller olmadığını düşünüyorum. Nasıl oluşturuldu-

ları konusundaki özelliklerle bir kenara bırakıldığında, ortada oldukça verimli tek bir modelin olduğunu görüyorum. Her ikisinde de aşağı yukarı hesap verebilir, öngörülebilir ve şeffaf hükümetleri bulunuyor. Kurallardan hoşlanmayabilirsiniz, fakat kuralların ne olduğunu bilebilirsiniz. Her iki sistemde de istenen, reform ve ilerlemeye olanak tanınması, ancak bunun çok farklı bir dizi özelliklerle sahip bir şey olduğu kanısındayım.

Son olarak bütün bu karmaşa ve kaos ortamında Ortadoğu’nun geleceğine yönelik olumlu eklenmeler içinde olabilir miyiz?

Gelecek için her zaman olumlu beklentiler içinde olmak zorundasınız. Şu anda çok büyük zorluklar mevcut, fakat zorlukların nedeni değişim. Bazı nedenlerden ötürü sadece Ortadoğu ile ilgili konuşmak konusunda tereddütlüyüm. 1900 yılında Müslümanların %80’i sömürge yönetimleri altında yaşıyordu. 1925’le birlikte Müslüman halk varlığı, birkaç alanla sınırlandırıldı. Müslüman olmanın kimsenin hayatında bir önem yaratmayacağı yönünde bir hissiyat vardı. 1960’larda Tunus hükümetinin oruç tutmayı yasaklayan bir kanun çıkardığı zamanları insanların unuttuğunu düşünüyorum. Bugün kaç hükümet oruç tutmayı yasaklayan bir kanun çıkarılabiliyor? Bu çok zor, hatta örneğin, Angola bunu uygulamaya çalışıyor. Önemli sayıda Müslüman nüfusun olduğu bölgelerde böyle bir şeyin tahayyül edilemez olduğu kanısındayım. Eğer uzun vadeli gidişata ve yatırımlarınıza bakarsa-

nız, bölge insanları ve genel itibari ile Müslümanlar, yeniden kendi tarihlerini yazma fırsatı yakalamıştır. Müslümanları bekleyen kader 'İslamsızlaşma'ydı. Komünizmden, sömürgeci ve kitlesel kölelikten kurtulmayı başardılar. Yani karamsar olamıyorum. Bugün geçmişte olduğundan çok daha fazla Müslüman var. Yani küresel anlamda kitlesel bir İslamsızlaşmadan bahsediyoruz. Bu sürecin inanılmaz şiddetli geçeceğine inanıyorum. Ya da bu değişimi karşılamak için çalışmaya başlamalı ve temsile imkân tanıyan yapı ve kurumlar inşa etmeliyiz. Bu da bana mümkün olan tek seçenek olarak görünüyor. Sadece bu yolun

zorlu, fakat barışçıl ve işbirliğine uygun olduğunu düşünüyorum. Diğer yol ise küresel seviyede kalıcı, kirli bir savaşa neden olacaktır. Benim için en ilginç olan şey, Amerika'ya köle olarak götürülen insanların yaklaşık yarısı ya da üçte birinin Müslüman olmasıydı. Bu insanların İslamsızlaştırılması en ağırlarından olmuştur. Fakat bugün bu insanların yaklaşık üç milyonu yeniden Müslüman oldu. Bunu da atalarının topraklarıyla yeniden bağ kurmadan gerçekleştirdiler. Bu nedenle de kötümser olmak için herhangi bir neden göremiyorum.

Çok teşekkürler...

ORSAM, Ortadoğu konusunda faaliyet gösteren tarafsız bir düşünce kuruluşudur. ORSAM Ortadoğu ile ilgili bilgi kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve bölge uzmanlarının düşüncelerini Türk akademik ve siyasi çevrelere doğrudan yansıtılmayı hedeflemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda ORSAM, Ortadoğu ülkelerindeki devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin Türkiye'de konuk edilmesini kolaylaştırarak, yerel perspektiflerin güçlü yayın yelpazesıyla gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır. ORSAM yayın yelpazesinde kitap, rapor, bülten, politika notu, konferans tutanağı ve ORSAM dergileri *Ortadoğu Analiz* ve *Ortadoğu Etütleri* bulunmaktadır.

© Bu metnin içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir. ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)

Süleyman Nazif Sokak No: 12-B Çankaya / Ankara

Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48

www.orsam.org.tr